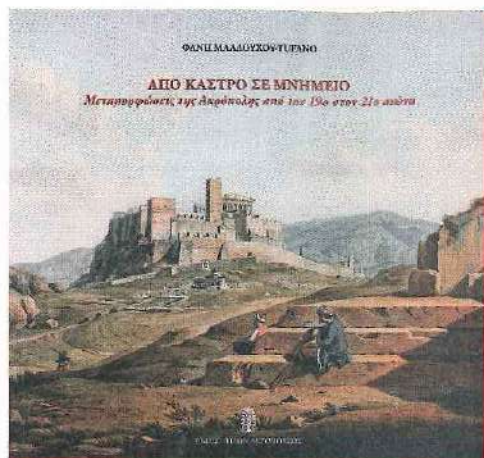

Φανή Μαλλούχου-Tufano,
Από Κάστρο σε Μνημείο.
Μεταμορφώσεις της Ακρόπολης
από τον 19ο στον 21ο αιώνα,
Έκδοση Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως,
Αθήνα, 2023

ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ και αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης έχουν προκαλέσει τον τελευταίο καιρό το ενδιαφέρον και την έκφραση γνώμης σε μεγάλο μέρος του ευρύτερου κοινού. Η έκδοση του βιβλίου της Φανής Μαλλούχου-Tufano, της ειδικότερης ερευνήτριας της ιστορίας των αναστηλώσεων στην Ελλάδα, έρχεται να προσφέρει μέσα από 120 σελίδες κειμένου και πλούσιου εικονογραφικού υλικού έγκυρη, ευσύνοπτη αλλά ολοκληρωμένη, εύληπτη καθώς και διδακτική πληροφόρηση σε κάθε ενδιαφερόμενο για την ιστορία του Ιερού Βράχου, για την αποκτημένη εμπειρία από τις διαδοχικές ανθρώπινες επεμβάσεις σε αυτόν και γύρω του, καθώς και για τη βασιζόμενη στην εμπειρία αυτή και στη σύγχρονη πρόοδο των επιστημών σημερινή προσέγγιση της διαχείρισης των μνημείων του.

Το βιβλίο εστιάζει στην ιστορία του βράχου από τα μεσαιωνικά χρόνια και μετά, γιατί σταδιακά από τον 3ο αι. μ.Χ. η χρήση της Ακρόπολης σημείωσε μια ριζική αλλαγή, η οποία τη μετέτρεψε από θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο σε οχυρό κάστρο. Σε μια πρώτη ενότητα παρουσιάζεται η εξελισσόμε-

νη εικόνα του κάστρου μέχρι τη δημιουργία του ελληνικού κράτους το 1827. Συνεχείς συμπληρώσεις και αναμορφώσεις κάλυπταν, κατέστρεφαν ή παραμόρφωναν τα αρχαία μνημεία. Η κατασκευή οικιών και άλλων ωφέλιμων χώρων για τους ενοίκους του κάστρου, η αρπαγή αρχαιοτήτων, πολεμικά γεγονότα όπως οι βομβαρδισμοί του Μοροζίνι και οι πολιορκίες κατά την Επανάσταση συντέλεσαν στη δραματική μεταμόρφωση της Ακρόπολης. Παρά την πολυπλοκότητά της, η ιστορία αυτής της μακροχρόνιας, σταδιακής μεταμόρφωσης δίνεται με ενάργεια, υποβοηθούμενη με ιστορικά σχέδια και αναλυτικό σχετικό

**Έγκυρη, ευσύνοπτη αλλά ολοκληρωμένη,
εύληπτη καθώς και διδακτική πληροφόρηση
σε κάθε ενδιαφερόμενο για την ιστορία
του Ιερού Βράχου.**

ΔΙΑΒΑΣΜΑΤΑ

Μεταφορά της 5ης (από Δ) Καρυάτιδας στο Μουσείο της Ακρόπολης.
Φωτ. Α. Τζάκου.

σχέδιο του Μανόλη Κορρέ. Μερικές εικόνες, αυθεντικές μαρτυρίες της εποχής, συγκλονίζουν, όπως το σχέδιο με την καταβίβαση της μετόπης από το συνεργείο του Έλγιν, όπου στο έδαφος είναι πεσμένα τα κομμάτια από τα γείσα και τις τριγλύφους που σπάστηκαν για να απελευθερωθεί η μετόπη. Πολλές άλλες λεπτομέρειες της πληροφόρησης μεταφέρουν τον αναγνώστη στο πνεύμα και στον τρόπο μεταχείρισης των μνημείων της εποχής.

Όπως η χρήση του Παρθενώνα για τη στέγαση σχολείου αλληλοδιδασκτικής για κορίτσια το 1824-25, αλλά και η μετατροπή κατά την πολιορκία την ίδια εποχή σπονδύλων του ναού σε αυτοσχέδιες βόμβες, με σκάψιμο και γέμισμά τους με πυρίτιδα.

Η συγγραφέας φροντίζει να συνδέει τις εξελίξεις στην Ακρόπολη και γενικότερα στη διαχείριση των μνημείων στην Ελλάδα με την εξελισσόμενη διεθνώς ιστορική και κοινωνική

πραγματικότητα. Έτσι τοποθετεί μια δεύτερη, πολύ σημαντική περίοδο ιστορίας της Ακρόπολης, από τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους μέχρι το 1898, όταν άρχισαν οι συστηματικές αναστηλώσεις, στο πλαίσιο των νέων αξιών ήθους ελευθερίας και δημοκρατίας που έφερε διεθνώς ο Διαφωτισμός του 18ου αιώνα, της συνακόλουθης στροφής της Ευρώπης προς την αρχαία Ελλάδα ως ενσάρκωση των ιδεών αυτών, και της έναρξης καταγραφής και επιστημονικής μελέτης των μνημειακών καταλοίπων της που η στροφή αυτή επέφερε.

Ειδικότερα για την Ακρόπολη, κέντρο της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας, αναδεικνύονται στο βιβλίο οι πολιτικοί και πολιτειακοί λόγοι για τους οποίους η βασιλεία του Όθωνα, με σύμβουλο τον αρχιτέκτονα αλλά και διπλωμάτη Leo von Klenze, της απέδωσε ήδη από το 1834 τον χαρακτήρα του κορυφαίου μνημείου της κλασικής αρχαιότητας και την κατέστησε έκτοτε έμβλημα και εθνικό σύμβολο του νέου ελληνικού κράτους. Η φροντίδα για αποκατάσταση της αρχαίας εικόνας της Ακρόπολης εκδηλώθηκε τότε αμέσως. Είναι πολύ διαφωτιστική για τη θεμελιώδη αυτή τροπή στην ιστορία χρήσης του βράχου η περιγραφή της τελετουργικής έναρξης των αναστηλώσεων το 1834, με τον Όθωνα σε θρόνο μέσα στον Παρθενώνα, με λαό περί τις 6.000 μέσα στην Ακρόπολη και με τον Klenze να κηρύσσει στον πανηγυρικό το θεωρητικό υπόβαθρο μεταχείρισης του μνημείου, το οποίο σφράγισε την εικόνα του μέχρι σήμερα: «Τα λείψανα της βαρβαρότητας», έλεγε (δηλαδή τα μεσαιωνικά και νεότερα στοιχεία του φρουρίου), έπρεπε να εξαφανισθούν και «τα λείψανα του ενδόξου παρελθόντος» –αυτά της αρχαιότητας– να αποτελέσουν «στερεάν βάσιν ενδόξου παρελθόντος και μέλλοντος».

Είναι μακριά η σειρά των –με σημερινά κριτήρια– θετικών και αρνητικών επεμβάσεων στα μνημεία της Ακρόπολης που αναφέρονται στο βιβλίο με υπαινικτικά κριτικό λόγο από αυτή την περίοδο.

Από τις θετικές περιπτώσεις σταχυολογώ την έστω και ελαττωματική πρώτη αναστήλωση του ναού της Αθηνάς Νίκης το 1835/36 και την αποκατάσταση μέρους της Ρωμαϊκών χρόνων κλίμακας στη δυτική πρόσβαση της Ακρόπολης ήδη το 1850. Η κλίμακα λανθασμένα καθαιρέθηκε το 1960 και αντικαταστάθηκε από την ουδέποτε υπάρξασα οφιοειδή ατραπό που χρησιμοποιείται μέχρι των ημερών μας, κατά τις οποίες, μετά από εξαντλητική μελέτη και σύγχρονη προσέγγιση του θέματος, συζητείται και προτείνεται η εκ νέου αναστήλωσή της.

Από τις αρνητικές, που συνοψίζονται στις με ενθουσιασμό, αλλά χωρίς αρχές, σύστημα και τεκμηρίωση, εκ των ενόντων στερεωτικές και αναστηλωτικές επεμβάσεις της εποχής, αναφέρω τη χαρακτηριστική περίπτωση χρήσης ιδιοκατασκευασμένου μεγάλου πριονιού το οποίο χρησιμοποίησαν ο καθηγητής Αρχαιολογίας Ρίζος Ραγκαβής και ο έφορος αρχαιοτήτων Πιπτάκης για να απομακρύνουν χωρίς αποσυναρμολόγηση ξένο υλικό που είχε εισχωρήσει μεταξύ σπονδύλων παραμορφωμένου κίονα των Προπυλαίων. Αμφιλεγόμενες μείζονες επεμβάσεις υπήρξαν όμως και τότε: Όπως αναφέρεται στο βιβλίο, η κατεδάφιση του Φράγκικου Πύργου των Προπυλαίων το 1875 πραγματοποιήθηκε «εν μέσω γενικότερης κατακραυγής και αντιδράσεων». Η πρόσληψη των μνημείων και εν προκειμένω της Ακρόπολης από πολλούς ειδικούς, αλλά και από το ευρύτερο κοινό, απομακρυνόταν ήδη από την ιδέα της απόλυτης «κάθαρσης» του βράχου από τα τεκμήρια της μεταγενέστερης ιστορίας του.

Η περίοδος αυτή της ιστορίας της Ακρόπολης τελειώνει στο βιβλίο με τη ριζική ανασκαφή της από τον τότε Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων Παναγή Καββαδία (1885-1890). Τονίζεται ότι, αν και βιαστική και με ελλιπή τεκμηρίωση, η ανασκαφή εξάντλησε την έρευνα του βράχου, έφερε στο φως τα παλαιότερα μνημεία της μακραίωνης ιστορίας του,

αυξάνοντας σε μεγάλο βαθμό τις αξίες που αντιπροσωπεύει η Ακρόπολη για ειδικούς και κοινό, και ολοκλήρωσε την απομάκρυνση των μεταγενέστερων της αρχαιότητας στοιχείων.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι και η διαπραγμάτευση της επόμενης περιόδου επεμβάσεων στην Ακρόπολη, από την έναρξη των συστηματικών αναστηλώσεων από τον Νικόλαο Μπαλάνο (1898) μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, περίοδο που διαμόρφωσε σταδιακά τον βράχο όπως αξιακά και μορφολογικά τον ξέρουμε σήμερα. Οι αναστηλώσεις στον Παρθενώνα, στο Ερέθειο, στα Προπύλαια, για δεύτερη φορά στον ναό της Αθηνάς Νίκης, και οι στερεώσεις του βράχου, εκτιμώνται κριτικά ως προς την πληρότητα των μελετών, τον τρόπο των συναρμογών και τη χρήση των υλικών, ελαττώματα –κυρίως το τελευταίο– που οδήγησαν στις μέρες μας στην ανάγκη νέων διορθωτικών επεμβάσεων.

Η κριτική ματιά της Μαλλούχου εκτείνεται και σε θεωρητικά ζητήματα της αποκατάστασης μνημείων, για να αντλήσει διδάγματα για το σήμερα από την εμπειρία της –σε γενικό πλαίσιο– θετικά δημιουργικής εκείνης εποχής: Η συγγραφέας αναδεικνύει τις αντιδράσεις του κοινού το 1930 για την αναστήλωση της κρημνισμένης από τον βομβαρδισμό του Μοροζίνι βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα, η οποία άλλαξε την έως τότε καθιερωμένη εικόνα του ναού, και παραθέτει ένα εξαιρετο κείμενο σε εφημερίδα της εποχής, το οποίο δείχνει ότι και η συλλογική μνήμη και συνείδηση μεταλλάσσεται με τον χρόνο, αφομοιώνοντας τις αλλαγές –εν προκειμένω τις προκύπτουσες από την αναστήλωση–, των οποίων το μεγάλο κέρδος είναι η απόκτηση μιας μορφής πλησιέστερης προς την αληθή, αρχική μορφή των μνημείων. Στο θέμα αυτό επανέρχεται σε ειδική παράγραφο στο τέλος του βιβλίου, όπου, αναφερόμενη στα τρέχοντα έργα στην Ακρόπολη, θεμελιώνει αναλυτικά την ανωτέρω πραγματικότητα.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με την παρου-

σίαση του στερεωτικού και αναστηλωτικού έργου της Επιτροπής Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ), το οποίο από την ίδρυσή της (1975) αποτελεί την τρέχουσα περίοδο επεμβάσεων στον βράχο. Αναφέρονται οι αρχές που διέπουν τα έργα (διεθνείς συμβάσεις, απόλυτος σεβασμός του δομικού χαρακτήρα των κλασικών μνημείων, αναστρεψιμότητα των επεμβάσεων) και τονίζονται η διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων και των επεμβάσεων, η πρωτοφανής διεθνώς εξαντλητική έρευνα για την αποκατάσταση των μνημείων, η πληρότητα των μελετών, ο έλεγχός τους από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας, αλλά και από τη διεθνή κοινότητα των ειδικών μέσω διεθνών συναντήσεων πριν από την εφαρμογή τους, η χρήση της πλέον σύγχρονης τεχνολογίας για τη διερεύνηση της κατάστασης των μνημείων και την υποστήριξη των αναστηλώσεων, η χρήση των παραδοσιακών οικοδομικών τρόπων και υλικών, η σχολαστική έντυπη και ψηφιακή τεκμηρίωση και η αναλυτική δημοσίευση των επεμβάσεων. Η συγγραφέας, αναφερόμενη σε όλα αυτά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων επεμβάσεων, που διαβεβαιώνουν ότι στις μέρες μας συνεχίζεται με τον καλύτερο, θεωρητικά και πρακτικά δυνατό τρόπο η αποκατάσταση των μνημείων της Ακρόπολης, δεν παραλείπει να επισημάνει ότι τα προγράμματα αποκατάστασης δεν πρέπει να ανταποκριθούν στην πίεση της σύγχρονης πολιτιστικής υπερκατανάλωσης.

Το βιβλίο αξίζει και πρέπει να διαβαστεί από το ευρύ κοινό για την έγκυρη πληροφόρησή του, και ιδιαίτερα από όλους όσους θέλουν να διαμορφώσουν ή και να εκφράσουν γνώμη για τις σύγχρονες εργασίες στην Ακρόπολη. •

Βασίλειος Δαμπρινουδάκης, ομότιμος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ